

บ้านน้อยในนิคม : พัฒนาสังคมของคนไร้ที่พึ่งในชุมชนเสมือนจริง

ยงยุทธ เพ็ญศรี

ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านพัฒนาสังคม

ในปลายปี 2557 ประเทศไทยมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พุทธศักราช 2557 ซึ่งเป็นการแสดงออกสำคัญของรัฐบาล ถึงการยอมรับความมีตัวตนของคนไร้ที่พึ่งในสังคมไทย ทั้งเป็นการแสดงออกว่ารัฐบาลเล็งเห็นถึงความจำเป็นในการตระหนักต่อความสำคัญของสถานการณ์และปัญหาคนไร้ที่พึ่ง เนื่องจากในอดีตนั้นการดำรงตนในสังคมของคนไร้ที่พึ่งเป็นไปในลักษณะที่ชวนให้สังคมเข้าใจว่าคนไร้ที่พึ่ง คือ ใคร คนไร้ที่พึ่ง คือ คนเร่ร่อนไร้หรือไม่มี คำถามเหล่านี้ได้ก่อให้เกิดประเด็นสร้างความสับสนและความเข้าใจไม่ตรงกัน ซึ่งความเข้าใจไม่ตรงกันดังกล่าว ได้ส่งผลไปถึงการเข้าถึงสิทธิและบริการใดๆ จากรัฐตามสิทธิของคนไร้ที่พึ่งในฐานะประชาชนคนไทยคนหนึ่ง ดังนั้น การประกาศบังคับใช้พระราชบัญญัติคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พุทธศักราช 2557 ก็ด้วยมุ่งหวังให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อคนไร้ที่พึ่งเป็นที่ตั้ง

จากการศึกษา พบว่า คนไร้ที่พึ่ง เป็นคำที่มีความหมายในตนเอง แต่สามารถตีความได้กว้างและหลากหลาย ว่าคนไร้ที่พึ่งคือใคร ซึ่งตามกฎหมายกำหนดไว้ ดังนี้ คนไร้ที่พึ่ง หมายความว่า “บุคคลซึ่งไร้ที่อยู่อาศัยและไม่มีรายได้เพียงพอแก่การยังชีพ และให้รวมถึงบุคคลที่อยู่ในสภาวะยากลำบากและไม่อาจพึ่งพาบุคคลอื่นได้” (พ.ร.บ.คุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พ.ศ.2557, น.1) จากนิยามพบว่า คนไร้ที่พึ่งไม่เกี่ยวข้องกับข้อจำกัดในประเด็นอายุ เพศ ซึ่งหมายความว่า ผู้ที่มีสภาพการดำรงชีวิตตามความหมายข้างต้น คือคนไร้ที่พึ่ง ส่งผลให้จำนวนของคนไร้ที่พึ่งไม่สามารถกำหนดได้อย่างชัดเจน

แม้มีข้อกำหนด/ระเบียบ/ประกาศ/คำสั่งต่างๆ ที่เป็นกลไกของรัฐบาลในการจัดบริการสังคมขั้นพื้นฐาน (Basic need) เพื่อให้บริการแก่ประชาชนอย่างทั่วถึงและเท่าเทียม แต่โดยความเป็นจริงรัฐบาลไม่สามารถดูแลประชาชนทั้งประเทศได้อย่างทั่วถึง เนื่องมาจากข้อจำกัดเบื้องต้น คือ งบประมาณ ซึ่งการดูแลคนไร้ที่พึ่งก็ประสบภาวะขาดแคลนงบประมาณเช่นเดียวกัน รัฐบาลจึงได้ดำเนินการเพื่อบรรเทาความเดือดร้อนของคนไร้ที่พึ่งที่ประสบภาวะวิกฤติด้วยกระบวนการการจัดสวัสดิการแบบเก็บตก ซึ่ง “การจัดสวัสดิการแบบบรรเทาทุกข์ ชั่วครั้งคราว หรือแบบเก็บตก (Residual model of social welfare)” (กิติพัฒน์ นนทบุรีมะดุลย์, 2553, น. 2) เป็นการจัดบริการทางสังคมลักษณะการให้เปล่าจะจัดให้กับประชาชนที่มีความจำเป็นและไม่สามารถช่วยตนเองได้โดยจะต้องผ่านกระบวนการทดสอบลักษณะบริการที่ให้โดยจะจัดให้ในรูปแบบของเงินเช่นการให้ทุนการศึกษาทุนประกอบอาชีพ ทั้งการให้เปล่าและการกู้ยืมเป็นต้นรูปแบบของบริการเช่นการบริการรักษาพยาบาลฟรีการรับเข้าไว้ในสถานสงเคราะห์ เป็นต้น (Titmuss, 1974 , P 31-33 อ้างถึงในจงจิตต์ โสภณคณาภรณ์, 2522,5) การจัดบริการสังคมขั้นพื้นฐานของรัฐบาลไทยดำเนินการโดยหน่วยงานราชการ ซึ่งในส่วนของ การจัดบริการสังคมขั้นพื้นฐานให้คนไร้ที่พึ่งซึ่งดำเนินการภายใต้พระราชบัญญัติคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง พุทธศักราช 2557 ได้กำหนดให้หน่วยงานราชการ คือ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ โดยกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการเป็นหน่วยงานที่ดำเนินการซึ่งให้ตั้งหน่วยงานเพื่อจัดบริการขั้นพื้นฐานให้คนไร้ที่พึ่ง คือ สถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง และศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง ปัจจุบันมีสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง 11 แห่ง และศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง 76 แห่ง

สถานการณ์ปัจจุบันมีคนที่พึ่งเข้าใช้บริการสวัสดิการสังคมจากกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ แบ่งเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ 1) กลุ่มผู้ใช้บริการ (Client) ที่อยู่นอกสถาบัน คือ คนไร้ที่พึ่งที่ดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมตามปกติ แต่เมื่อประสบภาวะความยากลำบากบางประการจึงมาใช้บริการสวัสดิการสังคม อาทิ การใช้บริการเงินสงเคราะห์ ทุนประกอบอาชีพ ฯลฯ 2) กลุ่มผู้ใช้บริการอยู่ในสถาบัน คือ ผู้ใช้บริการที่เข้าใช้บริการสวัสดิการสังคมในสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง

ในปี 2559 กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการได้ดำเนินการโดยศูนย์การเรียนรู้และพัฒนาทักษะผู้รับบริการห่วยสัตว์ใหญ่ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ศูนย์การเรียนรู้และพัฒนาทักษะผู้รับบริการจังหวัดสระบุรี โครงการธัญบุรีโมเดลในสถานคุ้มครองคนไร้ที่พึ่งธัญบุรี และโครงการบ้านน้อยในนิคมในพื้นที่นิคมสร้างตนเอง จำนวน 5 แห่ง เป็นพื้นที่นำร่องซึ่งประกอบด้วย นิคมสร้างตนเองทุ่งสาน จังหวัดพิษณุโลก นิคมสร้างตนเองปราสาท จังหวัดสุรินทร์ นิคมสร้างตนเองลำตะคอง จังหวัดนครราชสีมา นิคมสร้างตนเองห้วยหลวง จังหวัดอุดรธานี และนิคมสร้างตนเองประจวบคีรีขันธ์ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ซึ่งเริ่มดำเนินการโครงการบ้านน้อยในนิคมในปีงบประมาณ 2559 (เดือนตุลาคม 2558-เดือนกันยายน 2559) เพื่อส่งเสริมผู้ใช้บริการเกี่ยวกับการให้พัฒนาศักยภาพเพื่อความสามารถในการพึ่งตนเองได้เมื่อกลับสู่สังคม ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาประเทศของรัฐบาลภายใต้การนำของนายกรัฐมนตรี พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ที่ได้มีนโยบายที่เน้นไปถึงการให้ความสำคัญกับการลดความเหลื่อมล้ำของประชาชน โดยมุ่งเน้นการเสริมสร้างศักยภาพให้กับประชาชน ในส่วนของโครงการบ้านน้อยในนิคม ได้ดำเนินการโดยเน้นกระบวนการส่งเสริมการพึ่งตนเองให้กับสมาชิกโครงการบ้านน้อยในนิคมด้วยวิธีการจัดสวัสดิการและดำเนินการพัฒนาศักยภาพจัดให้ใช้ชีวิตอิสระในบ้านพัก (แบบเดี่ยว/มีพื้นที่เป็นสัดส่วน) พัฒนาศักยภาพด้านอาชีพ (เกษตร/ปศุสัตว์/ช่างฝีมือ) พัฒนาศักยภาพด้านสังคม (ฝึกกิจวัตรประจำวัน/การอยู่ร่วมกับผู้อื่น/กฎ กติกา มารยาทในสังคม/กิจกรรมตามประเพณี) พัฒนาศักยภาพด้านการแพทย์ (การดูแลสุขภาพกาย สุขภาพจิต/การส่งเสริมสุขอนามัย) พัฒนาศักยภาพด้านการเรียนรู้ (การเรียนรู้ตามอัธยาศัย) โดยสมาชิกโครงการบ้านน้อยในนิคมแต่ละรายมีการจัดทำแผนพัฒนาศักยภาพเพื่อเตรียมความพร้อมให้สมาชิกสามารถกลับคืนไปใช้ชีวิตอย่างปกติในสังคม ซึ่งการส่งเสริมผู้ใช้บริการให้พัฒนาศักยภาพ ดังกล่าวข้างต้น ประกอบด้วยทั้งด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์และความพร้อมในการประกอบสัมมาอาชีพ โดยการเตรียมความพร้อมในด้านการประกอบสัมมาอาชีพ ต้องมีการปรับปรุงเพื่อให้เท่าทันกระแสของสังคมภายนอกที่เปลี่ยนแปลง รวมไปถึงตลาดแรงงานที่มีความต้องการที่เปลี่ยนแปลงเสมอ ซึ่งต้องมีการส่งเสริมผู้ใช้บริการให้พัฒนาศักยภาพเพื่อความสามารถในการพึ่งตนเองได้

จากการดำเนินงานโครงการบ้านน้อยในนิคมที่เริ่มดำเนินงานในปีงบประมาณ 2559 ซึ่งเป็นการดำเนินงานในพื้นที่นำร่องทั้ง 5 พื้นที่นั้น ปัจจุบันสามารถเป็นแหล่งเรียนรู้เป็นต้นแบบในการสร้างองค์ความรู้ ในการดำเนินงานเพื่อพัฒนาศักยภาพคนไร้ที่พึ่งเพื่อเป็นต้นแบบในการถ่ายทอดองค์ความรู้ และขยายผลการดำเนินงานให้กับหน่วยงาน ท้องถิ่น องค์กรอื่นๆ ได้นำไปปรับ ประยุกต์ให้เหมาะสมกับการร่วมกันพัฒนาสังคมในวงกว้าง ต่อไป